

УДК 343.1

ЛИСЕЮК А.М.

**ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ**

У статті розглядається проблематика застосування негласних слідчих (розшукових) дій у процесі доказування щодо злочинів у сфері незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Акцентовано увагу на необхідності внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: досудове розслідування, доказування, негласні слідчі (розшукові) дії, незаконний обіг підакцизних товарів.

В статье рассматривается проблематика применения негласных следственных (розыскных) действий в процессе доказывания по преступлениям в сфере незаконного изготовления, хранения, сбыта или транспортировки с целью сбыта подакцизных товаров. Акцентировано внимание на необходимости внесения изменений в Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: досудебное расследование, доказывание, негласные следственные (розыскные) действия, незаконный оборот подакцизных товаров.

The article is devoted to the problem of application of secret inquest (investigation) in the process of proving of crimes in the illegal manufacture, possession, sale or transportation with intent to sell excisable goods. Much attention is paid to the necessity of alteration in Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: pre-trial investigation, proving, proof covert investigative (detective) actions, trafficking of excise goods.

Вступ. Щороку держава та суспільство зазнають великої шкоди від функціонування в Україні так званої «тіньової економіки», одним із сегментів якої є незаконне виробництво та обіг спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, інших підакцизних товарів. Широке поширення цієї незаконної діяльності впливає на макроекономічні процеси і становить значну загрозу для економічної безпеки країни. Крім того, неможливо залишати поза увагою той факт, що незаконне виробництво та у подальшому обіг таких підакцизних товарів створює загрозу завдання шкоди життю та здоров'ю окремих осіб, споживачів цих товарів. Так, останнім часом на всій території країни все частіше відбуваються як поодинокі, так і масові отруєння людей контрафактними алкогольними напоями. Тому питання щодо регулювання виробництва та обігу підакцизних товарів, діяльності правоохоронних органів, спрямованої на розкриття та попередження злочинів у цій сфері, стає пріоритетним напрямком як законодавчого регулювання, так і наукового дослідження.

На сьогодні залишається актуальним пошук найбільш ефективних та дієвих методів (способів) і засобів, спрямованих на збирання, перевірку й оцінку доказів щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів.

Стан наукового дослідження. Теоретичною основою написання статті насамперед став науковий доробок провідних учених-процесуалістів, що у своїх роботах певною мірою висвітлювали питання законодавчого регулювання, організації проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у процесі доказування, зокрема, Б.І. Бараненка, О.В. Бочкового, В.Д. Берназа, В.В. Єфіменка, В.В. Коваленка, І.М. Козьякова, В.М. Корнієнка, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Погорельського, В.Д. Пчолкіна, Д.Б. Сергєєвої, Є.Д. Скулиша, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишніка, В.В. Шендрика, М.О. Шиліна, М.Є. Шумила та ін.

© ЛИСЕЮК А.М. – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції (Університет державної фіскальної служби України)

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у здійсненні системного аналізу визначених у кримінально-процесуальному законодавстві негласних слідчих (розшукових) дій та висвітленні можливості їх використання у процесі доказування щодо злочинів у сфері незаконного обігу піддакцизних товарів.

Результати дослідження. Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) 2012 року змінив основні підходи до проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що полягають у розширенні повноважень його суб'єктів з одночасним посиленням процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод особи, а також забезпеченням функціонування надійних механізмів захисту та правової допомоги. Найбільш істотних перетворень у кримінальному процесуальному законі зазнала система слідчих дій, що відбулись за рахунок введення до її складу негласних слідчих (розшукових) дій. За походженням ці дії є оперативно-розшуковими заходами, в основу яких покладено передбачену законодавством, із використанням специфічних методів та засобів, послідовність дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність [6, с. 16].

Так, згідно із ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Проведення таких дій саме у формі їх негласності насамперед покликано забезпечити збір відомостей про злочин та особу, яка його скоїла, встановлення її місцезнаходження, місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження.

Розділяємо позицію Є.Д. Скулиша, який стверджує, що загальна сукупність норм, які регламентують проведення негласних слідчих (розшукових) дій, становить цілісну систему, яка характеризується наступними системоутворюючими чинниками: форма проведення (негласна), встановлені КПК України підстави та порядок організації й проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використання отриманих за ними результатів, гарантії законності провадження [7, с. 110].

Слід звернути увагу на те, що законодавець у п. 1.2 розділу першого Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [3] наводить перелік нормативно-правових актів, що утворюють правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації під час проведення цих слідчих дій, називаючи, зокрема, Конституцію України, КПК України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін. Таким чином, єдина комплексна система як законодавчих, так і підзаконних нормативних актів зумовлює, по-перше, чітку регламентацію порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, по-друге, визначення уповноважених суб'єктів на прийняття відповідних процесуальних рішень стосовно їх проведення, та, по-третє, створює достатні правові підстави для використання у подальшому отриманих результатів у кримінальному провадженні з метою з'ясування фактичних даних і обставин, які мають значення у рамках кримінального провадження, та встановлення істини як основної мети доказування [8].

Водночас у рамках цього дослідження здійснення класифікації негласних слідчих (розшукових) дій має важливе значення.

Варто відзначити, що В.А. Колісник запропонував здійснювати класифікацію цих дій за такими підставами: порядком надання дозволу на проведення; характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю у слідчих діях інших осіб; характером відомостей, які отримують у результаті їх проведення [9, с. 133]. Аналізуючи положення гл. 21 КПК України, можемо зробити висновок, що додатково варто виокремити ще й такий класифікаційний критерій, як тяжкість вчинюваного злочину, оскільки саме цей критерій визначатиме «спектр» негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть бути застосовані у процесі доказування щодо злочинів у сфері незаконного обігу піддакцизних товарів.

Так, за змістом ч. 2 ст. 246 КПК України аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд та ввімка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 1 ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла та іншого володіння особи (ст. 267 КПК України, за виключенням ч. 3), спостереження за особою, річчю, місцем (ст. 269 КПК України),

аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання із розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Враховуючи положення ст. 12 Кримінального кодексу України (надалі – КК України), суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 3 ст. 204 КК України, слід віднести до тяжкого злочину, натомість злочини, передбачені ч.ч. 1–2 вказаної статті КК України, відповідно, є злочинами невеликої та середньої тяжкості.

Як бачимо із системного аналізу положень КПК України, у досудовому розслідуванні злочинів невеликої та середньої тяжкості може застосовуватись така негласна слідча (розшукова) дія, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України). Крім того, не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Окремо обумовимо негласну слідчу (розшукову) дію, передбачену ч. 3 ст. 267 КПК України, суть якої полягає в обстеженні приміщень, що призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону, тобто приміщень із примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затриманням, узяттям під варту.

Отже, використання під час проведення досудового розслідування повного комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, визначених гл. 21 КПК України, можливе лише під час дослідження фактичних обставин незаконного виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів (зокрема шляхом відкриття підпільних цехів або з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів) з недоброякісної сировини (матеріалів), які становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків. Використання негласних слідчих (розшукових) дій на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених ч.ч. 1–2 ст. 204 КК України, є значно обмеженим та зводиться фактично до двох – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (суть полягає у застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, зокрема мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження) та зняття інформації з електронних інформаційних систем у випадках, встановлених КПК України (суть полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема із застосуванням технічного обладнання).

Слід відзначити, що фактична процесуалізація оперативно-розшукової діяльності [10, с. 547] шляхом закріплення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у КПК України зумовила можливість використання результатів цієї діяльності в доказуванні на тих самих підставах, що й результатів проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Між тим, відповідно до п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина чи встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

Положеннями КПК України визначено, що здійснення негласних слідчих (розшукових) дій насамперед пов'язане з тимчасовим обмеженням конституційних прав особи, стосовно якої вони проводяться, що обумовлює необхідність неухильного дотримання процедури їх проведення та здійснення відповідного контролю з метою недопущення порушення прав та свобод цих осіб.

Варто відзначити, що негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути ефективними та дієвими на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів для встановлення фактів, що свідчать про наміри особи збувати незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби та інші підакцизні товари, а також встановлення кола осіб, з якими підозрювана особа домовлялась про виготовлення або придбання такого товару, чи вступила з ними у злочинний зговір для здійснення незаконних дій з виготовлення, збуту підакцизного товару, виявлення підпільних цехів або місць розташування обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів.

Необхідно зазначити, що прийняття Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 497-р від 06.07.2016 р., свідчить про пріоритетність для держави забезпечення контролю за обігом підакцизних товарів та зменшення обсягів незаконного обігу підакцизних товарів. Так, реалізація вказаної Концепції дасть змогу органам доходів і зборів оперативно отримувати актуальну та достовірну інформацію про кожний етап переміщення підакцизних товарів, маркованих марками акцизного податку, що забезпечить дієвий механізм боротьби із фальсифікованими чи незаконно ввезеними на територію України підакцизними товарами, підвищення ефективності запобігання, виявлення та розкриття злочинів у сфері обігу підакцизних товарів.

Висновки. Негласні слідчі (розшукові) дії є дієвим та ефективним процесуальним інститутом, який широко використовується під час здійснення доказування на досудовому етапі кримінального провадження. Проте встановлені законодавчі обмеження стосовно проведення (у повному обсязі) цих дій у кримінальних провадженнях щодо тяжких злочинів створює практичні перепони для слідчого під час збирання, перевірки та оцінки доказів у рамках кримінального провадження за ст. 204 КК України.

На підставі вищевикладеного вважаємо за доцільне закріпити в КПК України положення щодо можливості подання слідчим, прокурором клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії в окремих випадках (наприклад, коли отримання інформації в інший спосіб є неможливим чи неефективним, а відсутність цієї дії може негативно вплинути на процес доказування, зокрема знищення та/або приховання, переміщення окремих доказів) незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – №№ 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/print1475877594754115>.
4. Концепція створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка» : розпорядження Кабінету Міністрів України № 497-р від 06.07.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/497-2016-%D1%80#n7>.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
6. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є.Д. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 15–23.
7. Скулиш Є.Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України / Є.Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 618. – С. 108–114. – (Серія «Правознавство»).
8. Вапнярчук В.В. Мета кримінального процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 1. – Том 4. – С. 78–82. – (Серія «Юридичні науки»); Нор В.Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація / В.Т. Нор // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2010. – № 2. – С. 1–14. – (Серія «Право»).
9. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В.А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 129–134.
10. Глушков В.О. Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності у контексті реформування кримінально-процесуального законодавства України / В.О. Глушков, О.А. Білічак // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 539–549.